

Conceptualized the role of Orthodoxy in the life of the Ukrainian people in times of alien oppression. It is noted that in complex socio-political conditions Orthodoxy remained constant spiritual Ukrainian addressing the process of ethnic and cultural development.

Keywords: orthodox, catholic, greek-catholic, the Unitarian, fraternities.

Лідія ТИМІШ

Проблема християнства та церкви Київської Русі на сторінках міжвоєнних львівських греко-католицьких історико-церковних видань

Розглядається внесок українських учених, які жили у Львові у міжвоєнний час, у дослідження історії поширення християнства в Україні, походження церковної організації, зв'язків давньоруської Церкви з християнськими центрами на Сході та Заході та ін., а також висвітлення вказаної проблематики на сторінках львівських міжвоєнних греко-католицьких наукових видань.

Ключові слова: історико-церковні дослідження, історія українського християнства, походження церковної організації, греко-католицькі наукові видання.

Проблема розвитку християнства на українських теренах, особливо періоду його становлення, викликала велике зацікавлення у середовищі дослідників історії Церкви, котрі жили і публікували свої дослідження у Львові в міжвоєнний період. У полі зору науковців були питання про передумови хрещення Русі; впровадження християнства князем Володимиром; зносин Русі з християнським Сходом та Заходом та ін. Посилена увага до вказаних проблем була зумовлена якісними змінами у розвитку методології вітчизняної і зарубіжної історіографії та збагаченням колом джерел (головним чином за рахунок західних хронік). Разом з тим тема запровадження християнства, як фундаментальне питання витоків релігійного і державного розвитку в Україні, перебувала у полі наукових зацікавлень греко-католицького

духовенства, а також світських істориків, представників державницької історіографії, котрі не заперечували, а й відстоювали проуніатські позиції. Саме тому на сторінках міжвоєнних львівських греко-католицьких історико-церковних видань з'явилося багато статей та рецензій, у яких Степан Томашівський, Микола Чубатий, о. Андрій Іщак, В'ячеслав Заїкин, В'ячеслав Липинський, Теофіль Коструба та інші викладали своє бачення щодо початків розвитку християнства на українських теренах.

Актуальність питання слушно підкреслив М.Чубатий. На його переконання, писати про християнство в Україні, «значить заторкнути найосновніше питання історії українського народу – питання його національної культури в найширшому розумінні. Тобто заторкнути питання окремішньої індивідуальності українського народу... Християнство, у тій культурно-національній формі, що її витворили наші предки, стало навіть міцнішим цементом українського народу, ніж його держава»¹. На думку вченого, українське християнство мало незалежні витоки, які стали ядром національної культури.

У пропонованій статті розглянемо концепції науковців з історії запровадження та ролі християнства в Україні, які були опубліковані у міжвоєнних львівських греко-католицьких історико-церковних виданнях, що, по суті, дає змогу оцінити внесок міжвоєнних дослідників у вітчизняну історіографію проблеми.

Сучасні науковці досі не ставили перед собою мети, вказаної нами вище. Окремі аспекти дослідження питання знайшли наświetлення у загальних історіографічних оглядах В.Заїкина², О.Оглобина³, а також у Н.Полонської-Василенко⁴.

Міжвоєнні історики вважали за потрібне спростувати «цілком хибний погляд, нібито в Україні християнство, а відтак справжня державність і культура ведуть свій початок лише від часів Володимира Великого»⁵. Тому хронологічні рамки їхніх студій сягали часів передофіційного запровадження християнства на Русі.

Свої дослідження вчені починали з легенди про проповідування святого Андрія у Києві. Документальне підтвердження цієї легенди, особливо руськими першоджерелами, піднесло б авторитет української Церкви серед світового християнства. Зокрема М.Чубатий, допускаючи правдивість андріївської легенди, стверджував, що українському християнству понад тисячу років, а не 950, ювілей якого відзначали у 1938 році⁶. Його думки були

співзвучними з поглядами православного історика І.Огієнка, що християнство на українських землях могло бути принесене ще у перших століттях нашої ери завдяки посередництву інтенсивних господарсько-торговельних взаємин між греками і Україною⁷. Доповнюючи такі висновки, В.Заїкин писав, що поширення християнства на українські землі здійснювалося не тільки за допомогою греків, але й через єврейські громади, що були на півдні України. Християнство, на його думку, знаходило тут сприятливий ґрунт, як й інші монотеїстичні течії, що переважали на українській території у ті часи⁸. У IX ст., часі піку християнського руху, західноукраїнські землі перебували під впливом єпархій Велико-моравської держави, й, крім того, християнство на нашу територію могло ширитися з Кавказу⁹.

Андріївська легенда використовувалася для подолання тодішнього історіографічного стереотипу щодо візантійського походження українського християнства. Зокрема, С.Томашівський говорив, що «християнство на Русь прийшло не з Візантії, а від св. Андрія»¹⁰. Проте історик сумнівався у правдивості цієї легенди. Свої думки він обґрунтовував відсутністю безпосередньої згадки про неї у руському письменстві до середини XII ст.

Акцентування на незалежності української Церкви на початках її існування стало «наріжним каменем» тогочасної наукової концепції греко-католицької церковної історіографії у Львові. Разом з тим закономірно поставало питання про визначальний характер впливів Візантії та Риму на розвиток українського християнства. Розглядалися як зовнішні, так і внутрішні особливості цього процесу.

Зовнішній бік залежав від політико-церковної активності Візантії та Риму й становища Русі у системі внутрішньополітичних та міжнародних відносин. При цьому актуальною була проблема походження церковної ієрархії на українські землі. На думку С.Томашівського, першими християнами на Русі були варяги. Вчений висловлював погляд, що 860 року із осередку варязької Русі над Чорним морем, можливо Тьмуторокані, відбувся похід русів на Царгород і їх навернення на християнство¹¹. Натомість В.Заїкин говорив, що відтоді бере свій початок Київська єпархія (його гіпотезу поділяв М.Грушевський)¹². Щодо припущень про Тьмутороканську столицю руської церковної ієрархії, яка походила з Візантії (їх висували також В.Мошин, В.Голубінський, А.Шахматов, В.Пархо-

менко, І.Огієнко), В.Заїкин вказував на їхню безпідставність, оскільки візантійські джерела, зокрема в «окружном посланнии» Фотія, говориться про тих русів, які прийшли у Царгород з місцевості, розташованої на північ від Тьмуторокані¹³. А Тьмутороканська єпархія, на думку дослідника, могла існувати трохи пізніше. Візантійське панування у ті часи було коротким, «бо вже від X ст. до 988 р. є відомості лише про західні християнські єпископи у Київській Русі»¹⁴.

Велике зацікавлення у дослідників викликало питання першозв'язків давньоруської Церкви з християнським Заходом. У 1928 році вийшла друком праця В.Заїкіна, у якій простежувалася християнізація Русі за часів князя Ярополка та його зв'язки з Римом¹⁵. Вчений цікавився також заходами княгині Ольги у справі нової релігії, її зносинами спочатку з Візантією, а потім з німецьким духівництвом, спробою організації латинської («західно-християнської») єпархії в Україні. Однак, на думку Заїкіна, це не означало, що сама княгиня прийняла християнство за західним обрядом, як вважав російський історик-емігрант К.Брянчанінов, бо «всі джерела ... однозгідно вказують, що Ольга вихрестилася в «грецьким обряді»¹⁶. Такими висновками історик намагався довести, що київські князі, «старались (як і Ольга) утримати в своїй державі рівновагу західного й візантійського впливів...»¹⁷. Думку про свободу вибору київськими князями християнської релігії, яка заперечувала тотальність та диктат західного чи східного релігійних культур, висловлювали решта українських дослідників. На їх погляд, такі впливи були лише допоміжними при формуванні своєрідної української християнської культури, якою повинна була б керувати незалежна церковна ієрархія.

Питання про походження церковної ієрархії Русі у львівських учених відображало вплив науково-історичних дискусій того часу. Започаткувала їх праця російського історика М.Присьолкова¹⁸, у якій пропонувався інший, невізантійський шлях церковної організації та ієрархії на наші терени – з Болгарії, яка у 926 – 927 рр. отримала патріархат з осідком у Охриді. Припущення М.Присьолкова підтримали міжвоєнні львівські історики. На їхню думку, витоки української церковної організації слід було шукати у незалежній церкви, якою була Охридська патріархія у Болгарії. Так о. Андрій Іщак наголошував, що офіційне християнство на Русь прийшло «саме з Болгарії, яка й раз признавала Візантію, раз Рим, залежно

від цього, хто давав їй більші автокефальні права патріарші. При таким хитанню Болгарії між Сходом а Заходом, зрозуміло легко й хитання Київської Русі, яка взяла з Болгарії єрархію та була взагалі під її впливом»¹⁹. Охридську гіпотезу поширення християнства особливо підтримував С.Томашівський, який вважав, що Володимир Великий повинен був «зупинитися на болгарсько-охридській Церкві», яка «обрядово походила із Царгороду, духово була злучена з Апостольською столицею, язиково була тісно споріднена з Київською Руссю»²⁰. Болгарське походження української християнської організації підтримував М.Чубатий²¹. Крім українських істориків, до неї схвально ставилися європейські вчені: В.Абрахам, Є.Шмурло, Н.Кох²². Однак були й інші думки з цього приводу. Так, М.Баумгартен²³ (проживав у Римі та друкувався у львівських виданнях) висував припущення щодо норманського походження руської церковної ієрархії X ст., створеного за латинським зразком. Подібні погляди мав також львів'янин Т.Коструба²⁴. Серед іноземних науковців – М.Таубе²⁵, дослідження якого рецензувалося на сторінках львівського богословського видання. Ряд інших учених, праці яких знайшли відгук у Львові – професор празького університету Ф.Дворнік, православні історики І.Огієнко та О.Лотоцький – дотримувалися візантійської теорії²⁶. Їхні думки поділяв дослідник староруського мистецтва В.Залозецький, який у своїх працях простежував візантійські архітектурні тенденції на Русі²⁷. М.Голубець, рецензуючи працю В.Січинського, акцентував висновки мистецтвознавця про те, що сакральні споруди Русі, особливо храм св. Софії Київської, побудовані у самобутньому архітектурному стилі²⁸.

Питання впливів Риму і Візантії на українську Церкву князівських часів розглядалося і крізь призму канонічних джерел того часу. Заперечуючи твердження польського вченого о. Й.Умінського, що «Русь стояла здекларовано на стороні Риму»²⁹, о. А.Іщак вказував на те, що церковні устава часів князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого містять лише десятинне право, яке, на думку історика, є західного походження, а решта – випливають зі східних номоканонів. У відгуку на дослідження О.Лотоцького щодо автентичності церковного уставу князя Володимира, В.Заїкин стверджував, що присутність в уставі західних елементів церковного права свідчить про наміри князя втримати рівновагу християнських впливів³⁰. На думку о. А.Іщака, період християнства

часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого характеризувався первісною повною автокефалією Київської Церкви, яка невдовзі перейшла в підпорядкування Царгородської митрополії, а разом із занепадом візантійського централізму (у часи четвертого хрестового походу) Київська митрополія повертає собі автокефальні права, ставлячи своїх кандидатів на митрополичому престолі³¹. Заперечуючи висновки деяких істориків про те, що «Церква Русі, як окрема й автономна особа, не існувала; се була філія Візантії» В.Заїкин вказував на існування «повної» та «обмеженої» церковної автокефалії. Якраз «Церква Руська від самого початку мала досить широку автокефалію»³². Хоча, «зовсім повної автокефалії частинні Церкви ... по науці християнській про одність Церкви не повинні мати». Такий висновок, як стверджував історик-правник О.Лотоцький, характеризує погляд «католицької церкви, зорганізованої на централізованій основі», у якій «існування окремих церков – неможливе, бо воно руйнує саму систему організації цієї церкви»³³. У відповідь на ці яскраво виражені автокефалістські концепції львівські дослідники доводили, що новочасна автокефалія не має нічого спільного з давньоруською, бо ґрунтується на соборності, виборності і народоправстві. На думку о. А.Іщака, ці «прикмети автокефалії» не є канонічними, а мають звичаєві витоки³⁴. Бо у церкві «домонгольської доби було невідоме право виборності. Князі самі «поставляли» своїх кандидатів на митрополитів»³⁵.

Хитання давньоруської церкви між Сходом і Заходом посилилося в XI ст. особливо в період церковного розколу 1054 р. Досліджуючи це питання, М.Чубатий з'ясував, «що церковні та політичні обставини на київському ґрунті перед 1054 р. були більше пригожі для Риму, ніж для Візантії, ...між Руссю та Візантією ще у 1043 р. прийшлося до війни»³⁶. Після смерті Ярослава Мудрого Рим і Візантія намагаються перетягнути руську митрополію на свій бік. У цьому стосунку Захід мав переваги, бо наступник Ярослава Мудрого, князь Ізяслав, був прокатолицьки налаштований. Однак перевагу отримали греки, яким після смерті митрополита Іларіона вдалося посадити свого співвітчизника на чолі Київської митрополії. М.Чубатий висував припущення, що у середині XI ст. на Русі протистояли проримська та провізантійська партії та руська Церква «ще довго стояла на роздоріжжі між Візантією і Римом, між Сходом і Заходом. Вирішення прийшло ... аж в перших роках XII ст.»³⁷. На думку С.Томашівського,

саме у цей час Русь зблизилася з католицьким Заходом, який суттєво вплинув на нашу культуру³⁸.

Вільний вибір церковної орієнтації, на думку львівських істориків, був передумовою незалежності української Церкви та сприяв збагаченню українського християнства й утвердженню тут самобутньої християнської культури, що поєднувала у собі західно-латинські та східно-візантійські риси. Таке поєднання, як вважали вчені, характеризує українську церкву також як унійну.

Слід зазначити, що питання самобутності українського християнства на той час не було новим. Вплив християнських Сходу і Заходу на давньоруську Церкву цікавив дослідників Київської церковно-історичної школи (нею займалися В.Завитневич, І.Лінніченко, А.Лук'яненко та інші)³⁹. Вперше з національних позицій до цієї проблеми підійшов М.Грушевський, підкреслюючи оригінальне поєднання українською християнською культурою візантійсько-орієнтальних і західно-латинських рис⁴⁰. У міжвоєнний час, окрім греко-католицьких істориків, вчені-автокефалісти (О.Лотоцький⁴¹) взяли цю обставину на озброєння, вважаючи культурно-релігійний синтез підставою автокефалії української Церкви.

Разом з тим було актуальним питання співвідношення в українській церкві західних і східних християнських рис та впливу кожної з них на духовну культуру українців. Пошуки відповіді на нього викликали суперечки у середовищі львівських науковців, які поділилися на так званих «східних» та «західних». Розходження у поглядах підігрівалися політичними і релігійними обставинами, які створювало польське керівництво на українській території, а також подіями на сході України, й, на нашу думку, спричинювалися не стільки прихильністю до Візантії чи Риму, скільки вирішенням теоретичних питань, які б охарактеризували ментальність українців та визначили б чільне місце української Церкви, якою вважалася УГКЦ, у системі світового християнства. Усе це свідчить про політичне й конфесійне ангажування церковно-історичної науки, що шкодило об'єктивному вирішенню багатьох проблем церковної історії.

Вплив тієї чи іншої християнської культури у першу чергу розглядався крізь призму його здатності до формування державо-творчих нахилів в українців. Яскравий приклад трактування проблеми подав М.Чубатий. Він твердив, що візантійське християнство ще з часів Володимира Великого не стало для України

організуючим чинником і тому не дивно, що зразків для церковної організації шукає він на Заході: «правне положення духовного стану у старій київській державі оперте на церковних уставах Володимира, більше зближене до положення духовенства на Заході, ніж на Сході». Візантійське християнство, безперечно, мало великий вплив на український народ. Саме тому, на думку М.Чубатого, він «має стільки прикмет грецького духа: мистецькі здібності, буйну фантазію, неохоту узнавати авторитет та нахил до анархії й отаманщини. До того довговікова неволя виробила нахил легковажити авторитет своїх»⁴².

Варті уваги висновки В.Липинського, який прийняв участь у вирішенні цього питання. У своїй монографії він стверджував протилежне: «Візантійське християнство прийняв Володимир перш за все тому, що воно своєю вищою, в порівнянні з поганством культурою: своєю духовою і організаційною єдністю скріпляло єдність державну – політичну і національну»⁴³. Однак надалі в історії України візантійське християнство не відіграло такої ролі, як на початках. У кінці XVI ст. «дисциплінована організація, заведена на зразок організації католицької, врятувала її [українську Церкву] од сектанства, од повного розпаду в догматичній і ієрархічній анархії. Врешті, незалежнення од влади світської знищило її – візантійському православ'ю присущу – повну громадську пасивність і виглядання у всіх справах земних одинокого порятунку од держави. Католицький вплив повернув їй релігійну і національну активність, розбудив її приспані, творчі інстинкти»⁴⁴. Все ж, на його думку, нехтування візантійським фактором, загрожує втратою індивідуальності української Церкви та негативно відіб'ється на унійному процесі. Свої побоювання з цього приводу В.Липинський виклав у листі до митрополита А.Шептицького⁴⁵.

За дискусією слідувало вчене духовенство, яке мало свої візії на історію української Церкви. Воно засуджувало спроби світських науковців оцінювати її крізь призму політичних процесів. Зокрема, Й.Сліпий наголошував, що Церква несе у собі духовний зміст, значно ширший від державного трактування. Особливо небезпечними були таврування візантійської християнської традиції. На його погляд, це загрожує втратою українською Церквою (УГКЦ) власної самостійності і злиттю з латинською⁴⁶.

Свої думки з цього приводу висловлював о. А.Іщак. У статті «Погляди В.Липинського на релігію в державнім будівництві»,

написаній у відгук на історіософські твори вченого про церкву і релігію, він говорив, що В.Липинський «не входить в догматичні основи релігії, а підходить до неї з точки погляду державника»⁴⁷.

Протиріччя у поглядах духовенства і світських учених на предмет важливості західної чи східної християнських культур для української Церкви демонструють статті львівського видання «Нова Зоря» (редактор О.Назарук). Наприклад, автор однієї, «надісланої з кола духовенства», пояснював, що світські історики оцінюють «візантійство не з точки погляду релігійної або догматичної», а радше політичного, вирішуючи «який суспільний тип виріс на ґрунті східнім, перепоенім візантійством, а який на ґрунті західнім, католицьким»⁴⁸. В іншій статті говорилося, що важливо не відкидати «одної чи другої з двох культур, котрі змагаються на українській території, тільки в розумінню синтези тих культур, бо без тої синтези грозила на будуче катастрофа нашої Церкви, а з нею цілій нації»⁴⁹, а також «важливо пам'ятати, що християнський світогляд пізнається по взаємній любові, а не по взаємній ненависті. Отсю засаду Божої мудрості повинні пам'ятати особливо діти бездержавного народу, котрого сила щойно має кристалізуватися». До примирення закликав також С.Томашівський, акцентуючи на незалежному характері руської Церкви княжої доби⁵⁰.

Отже, як було з'ясовано, проблема християнства в Україні була однією із фундаментальних у системі церковно-історичних поглядів українських дослідників. Незважаючи на політичну і конфесійну заангажованість, історики міжвоєнного Львова виробляли національні засади дослідження проблеми. Особливо це проглядається у їхніх намірах довести незалежний статус української Церкви на початках її існування. Саме тому історики беруть на озброєння Охридську теорію про походження церковної ієрархії у час князювання Володимира Великого. Львівські вчені справедливо зазначали, що християнство на нашу територію ширилося як зі Сходу, так і з Заходу, даючи підставу самотності української християнської культури. Їхні висновки щодо рівнозначності таких впливів підтримують сучасні дослідники проблеми⁵¹, намагаючись продемонструвати неоднозначність суспільно-релігійних процесів раннього середньовіччя на території Східної Європи та показати недоцільність візантійської теорії, як основної при характеристиці християнського руху на українських теренах у давньоруський період.

Вказана проблематика українських науковців втілилася у їхніх статтях, рецензіях, надрукованих у міжвоєнних львівських греко-

католицьких виданнях. Суттєвого монографічного доробку з проблеми (окрім «Вступу до історії Церкви» С.Томашівського⁵², де питання хрещення Русі розглядалося у загальному контексті української церковної історії) тоді не було зроблено. Все ж, на нашу думку, львівські дослідники зробили чимало, вирішували проблему також і в історіософському розрізі, готуючись до її ґрунтовніших досліджень, які, на жаль, з'явилися вже після війни на еміграції.

¹ Чубатий М., проф. 950 літ християнства в Україні / Чубатий М., проф. – Львів: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1938. – С.4.

² Заїкин В. З сучасної української церковної історіографії // Записки Чину святого Василя Великого (далі ЗЧСВВ). – Львів, 1927. – Т.II. – Вип. 1-2. – С.425 – 431.

³ Оглоблин О. Українська церковна історіографія // Український Історик. – 1969. – 4 (24). – С. 12 – 29.

⁴ Полонська-Василенко Н. Розквіт держави України Русі. Святий Володимир I Великий (980 – 1015) // Історія України у 2-х тт. – Київ: Либідь, 1993. – С. 116 – 118.

⁵ Заїкин В. Рец. на: проф. І.Огієнко. початки християнства серед українського народу. Варшава, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип. 1 – 2. – С. 190.

⁶ Чубатий М., проф. 950 літ християнства в Україні... – С.4.

⁷ Огієнко І. Початки християнства серед українського народу // Духовна бесіда. – Варшава. – 1925. – Ч.9 – 11.

⁸ Заїкин В. Рец. на: проф. І.Огієнко. Початки християнства серед українського народу... – С. 190 – 191.

⁹ Заїкин В. Рец. на: М. L'abbe F. Dvornik. Les slaves, Byzance et Rome au IX siecle. Travaux publics par L'institut d'Etudes Slaves. T.IV. Paris, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1928. – Т.3. – Вип. 1 – 2. – С. 256 – 257.

¹⁰ Томашівський С. Вступ до Історії Церкви на Україні // ЗЧСВВ. – Жовква, 1932. – Т.IV. – Вип. 1 – 2. – С. 16.

¹¹ Там само. – С. 17.

¹² Заїкин В. Рец. на: О.Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого. Львів, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип. 1 – 2. – С. 200.

¹³ Заїкин В. Рец. на: 1. D-r. Владимир Мошин. Питане о првом покрештень у Руса... Београд, 1930; 2. S.H. Gross. La tradition islandaise de Saint Vladimir... Paris, 1931; 3. Микола Бавмґартен. Св. Володимир і хрещення Русі. «Богословія». – Львів, 1930-1931... // ЗЧСВВ. – Львів, 1936. – Т.6. – Вип. 1 – 2. – С.396 – 397.

¹⁴ Заїкин В. Рец. на: О.Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого... – С. 201.

¹⁵ З[аїкин] В. Князь Ярополк I в 950–ті роковини мученицької смерті католицького володаря України 11.VI. 979 – 11.VI. 1928 // Нова Зоря. – 1928. – 10 червня. – С.1. Його ж: Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979) // ЗЧСВВ. – Жовква, 1928. – Т.3. – Вип. 1 – 2. – С. 1 – 29; 1930. – Т.3. – Вип. 3 – 4. – С. 377 – 402.

¹⁶ Заїкин В. Рец. на: K. Brian-Chaninow. Leglise russe. Paris, 1928 // ЗЧСВВ. – Львів, 1930. – Т.3. – Вип.3 – 4. – С.646.

- ¹⁷ Заїкин В. Рец. на: О. Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого... – С. 201.
- ¹⁸ Присёлков М.Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв. / М.Д. Присёлков. – СПб.: Наука, 2003. – 248 с.
- ¹⁹ Іщак А., о. Становище унії до автокефалії / Кучабський В. Унійний з'їзд у Львові. – Львів, 1937. – С. 120.
- ²⁰ Томашівський С. Вступ до Історії Церкви на Україні... – С. 81.
- ²¹ Чубатий М., проф. 950 літ християнства в Україні... – С. 10.
- ²² Полонська-Василенко Н. Розквіт держави України Руси... – С. 117.
- ²³ Бавмгартен Н. Св. Володимир і хрещення Руси // Богословія. – Львів, 1930. – Т.VIII. – Кн. 3 – 4. – С. 238 – 250; 1931. – Т. IX. – Кн. 1 – 2. – С. 107 – 140.
- ²⁴ Коструба Т. Католицька правовірність Володимира Великого // Нариси з церковної історії України X – XIII ст. – Львів, 1939. – С. 3 – 15.
- ²⁵ Заїкин В. Рец. на: Проф. М.А. Таубе. Римь и Русь въ до-Монгольскій період. «Католическій Временникъ». Издание О-ва Св. Іоанна Златоустаго. Книга вторая. Парижъ, 1928 // Богословія. – Львів, 1931. – Т.VIII. – Вип. 3 – 4. – С. 390 – 391.
- ²⁶ Заїкин В. [Рецензія] М. L'abbé F. Dvornik. Les slaves, Byzance et Rome au IX siecle. Travaux publies par L'institut d'Etudes Slaves. T.IV. Paris, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1928. – Т.III. – Вип. 1 – 2. – С. 255 – 261; Його ж: [Рецензія] О. Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого. Львів, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.II. – Вип. 1-2. – С. 196 – 201; [Рецензія] Проф. І.Огієнко. Початки християнства серед українського народу. Варшава, 1925 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.II. – Вип. 1 – 2. – С. 190.
- ²⁷ Залозецький В. Софійський Собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури // ЗЧСВВ. – Львів, 1930. – Т.3. – Вип. 3 – 4. – С. 305 – 318.
- ²⁸ Голубець М. Рец. на: В. Січинський. архітектура старокнязівської доби [X-XIII ст.]. Прага, 1926 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип. 1 – 2. – С. 456.
- ²⁹ Іщак А., о. Рец. на: Ks. Dr. Józef Umiński, Historja kościoła. Pdręcznik dla szkół akademickich. T.I. Lwów 1933 (Wyd. Zakł. Narodowego im. Ossolińskich) // Богословія. – 1934. – Т.XI. – С. 74.
- ³⁰ Заїкин В. Рец. на: О. Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого... – С. 201.
- ³¹ Іщак А., о. Становище унії до автокефалії / Кучабський В. Унійний з'їзд у Львові. – Львів, 1937. – С. 120.
- ³² Заїкин В. Рец. на: К. Brian-Chaninow. Leglise russe. Paris 1928 // ЗЧСВВ. – Львів, 1930. – Т.3. – Вип. 3 – 4. – С. 643 – 653.
- ³³ Лотоцький О. Автокефалія. – Т.І. Засади Автокефалії. – Варшава, 1935. – С. 9.
- ³⁴ Іщак А., о. Рец. на: 1. Вячеслав Заикин, Участие светского элемента в церковном управлении. Выборное начало и «соборность» в Киевской Митрополии в XVI і XVII веках. Варшава (Синод. Типография), ст. 162. 2. Проф. О. Лотоцький, українські джерела церковного права. (праці Укр. Наук. Інституту т. V. Серія правнича кн. 1). Варшава 1931. ст. 217 // Богословія. – 1932. – Т.IX. – С. 321.
- ³⁵ Іщак А., о. Становище унії до автокефалії... – С. 128.
- ³⁶ Чубатий М., проф. 950 літ християнства в Україні... – С. 9.
- ³⁷ Чубатий М. Українська церква в пол. XI ст. на роздоріжжі. – (Інавгураційний виклад на відкритті акад. Року 1931/32 в Греко-католицькій богословській Академії у Львові) / М. Чубатий. –

- Львів: Мета, 1931. – С.8 – 9.
- ³⁸ Томашівський С. Рец. на: Bernard Leib. Rome, Kiev et Byzance a la fin du XI-e siecle... Paris, 1924 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип. 1 – 2. – С. 184 – 186.
- ³⁹ Губенко С.М. Висвітлення проблем історії Церкви України-Русі (православ'я давньоруського періоду) на сторінках журналу «Труды Киевской Духовной академии» [Текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / НАН України, Ін. Філософії. – К., 2001. – 20 с.
- ⁴⁰ Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні: Репринтне видання 1925 р. / М.Грушевський. – К.: Освіта, 1992. – 192 с.
- ⁴¹ Лотоцький О. Автокефалія. – Т.І. Засади Автокефалії / О.Лотоцький. – Варшава, 1935. – 206 с. Його ж: Схід і Захід у проблемі української культури / О.Лотоцький. – Львів, 1939. – 15 с.
- ⁴² Чубатий М. Суспільно-національна роля унії в житті українського народу / М.Чубатий. – Львів: Мета, 1934. – С. 11.
- ⁴³ Липинський В. Релігія і церква в історії України / В.Липинський. – Львів, 1933. – С.48.
- ⁴⁴ Лист В.Липинського до А.Шептицького [дата і місце невідомі]. – Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр. 2372. – Арк. 108 – 112.
- ⁴⁵ Там само.
- ⁴⁶ Бендик М.-П., о. Помісність Української Греко-католицької церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим. – Львів: Свічадо, 1996. – 55с.
- ⁴⁷ Іщак А., о. др. Погляди В.Липинського на релігію в державнім будівництві // Дзвони. – Львів, 1932. – Ч. VI. – С. 447.
- ⁴⁸ [Анонім] Як може бути вирішене візантійське питання? Відповідь С.Томашівському зі становища релігійного. (Стаття надіслана з кругів духовенства) // Нова Зоря. – 1928. – 20 травня. – С.1.
- ⁴⁹ [Анонім] Візантійське питання в нашій церкві // Нова Зоря. – 1928. – 22 січня. – С.4.
- ⁵⁰ Томашівський С. Звідки Україна приймала Християнство? Восточно-западним полемістам в альбом // Нова Зоря. – 1928. – 15 квітня. – С.3 – 5.
- ⁵¹ Дашкевич Я. Початки християнства на західноукраїнських землях. Реінтерпретація проблеми // Історія релігій в Україні. Праці XII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 24 травня 2002 року). – Книга I. – Львів, 2002. – С.137 – 142.
- ⁵² Томашівський С. Вступ до Історії Церкви на Україні... – С.1 – 160.

SUMMARY

Lidia Tymish

A problem of Christianity and church of Kievan Rus on pages of historical church Greco-catholic editions of Lviv of period between two world wars

The article is devoted the question of deposit of the Ukrainian scientists which lived in Lviv in time between the First and Second world wars, in research of history of distribution of christianity in Ukraine, origin of church organization, connections of Old Ukrainian Church with christian centers on East and the West et al, and also to the illumination of historical church problem on the pages of Lviv greco-catholic scientific editions.

Keywords: historical church investigations, history of christianity in Ukraine, origin of church organization, greco-catholic scientific editions.